

**КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БУДІВНИЦТВА І АРХІТЕКТУРИ**

ТРЕТЯК Юлія Вікторівна

УДК 725.6-053.7.011

**НАУКОВІ ЗАСАДИ ПРОЕКТУВАННЯ
ВИПРАВНИХ ЗАКЛАДІВ ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ
ЗАСУДЖЕНИХ**

**Спеціальність 18.00.02 -
Архітектура будівель та споруд**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

Київ -1997

72.025.4
Дисертація є рукописом.

Роботу виконано на кафедрі архітектурної проєктування цивільних будівель і споруд Київського державного технічного університету будівництва і архітектури (КДТУБА) Міносвіти України.

- Науковий керівник - кандидат архітектури, доцент
Ткаленко Валентин Зінов'євич,
КДТУБА, зав. кафедрою.
- Офіційні опоненти - доктор архітектури, професор
Уреньов Валерій Павлович,
Одеська академія будівництва і архі-
тектури, директор архітектурного
інститута;
кандидат архітектури, доцент
Антонюк Дмитро Іванович,
Українська академія мистецтв.
- Провідна організація - Державний університет «Львівська
Політехніка», архітектурний
факультет.

Захист відбудеться « 20 » листопада 1997 р. о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26,056.02 по захисту докторських і кандидатських дисертацій при Київському державному технічному університеті будівництва і архітектури за адресою: 252037, Київ-37, Повітрофлотський проспект 31, ауд. 319.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці КДТУБА.

Автореферат розісланий « 17 » жовтня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сазонов К.О.

АВ - 38.625 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Вступ. Стан підліткової злочинності в останні десять років в усьому світі викликає серйозну стурбованість спеціалістів та громадськості. Виходячи з того, що дитяча злочинність є міжнародною проблемою, головну роль в її вирішенні відіграє Організація Об'єднаних Націй. Правила ООН регламентують умови позбавлення волі та направлення підлітка до виправного закладу, забезпечення догляду, який би у найбільшому ступені відповідав особливим потребам неповнолітніх, захищав їхній фізичний, психологічний та моральний добробут. Головною метою програм ООН є зведення до мінімуму негативного впливу ув'язнення, навчання засуджених підлітків позитивним відношенням та навичкам, які допомагати-муть їм після звільнення з виправного закладу.

Актуальність дослідження. Особливу актуальність ця проблема набула в Україні, як у державі з критичними соціально-економічними умовами існування, які визначили сучасні потреби у розробці принаймі двох напрямків боротьби із злочинністю: ефективних систем профілактики серед неповнолітніх та утримання і перевиховання засуджених та заарештованих підлітків.

На кінець 1996 року пенітенціарна система* для малолітніх в Україні нараховувала 12 виховно-трудових колоній (ВТК), де відбувало покарання більше, ніж 3400 осіб віком від 14 до 18 років. Статистика підтверджує той факт, що у нашій державі стійко утримується тенденція до зростання дитячої злочинності. Пропозиції з влаштування нових пенітенціарних установ для підлітків відображає політику МВС, що спрямована на створення менших за ємністю закладів, в яких з'явиться можливість вдосконалювати форми праці з підлітками, методи індивідуалізації перевиховання і ресоціалізації.

Критичний стан матеріально-технічної бази вітчизняних закладів з виконання покарань, зміни в новому карно-виконавчому законодавстві, сучасні світові тенденції розвитку виправної системи в напрямку її гуманізації вказують на необхідність створення нових типів дисциплінарних установ для утримання неповнолітніх в'язнів - перевиховних та адаптаційних центрів, де підлітки утримуватимуться відповідно діючим міжнародним стандартам. Очевидно, що нова режимно-педагогічна організація дитячих пенітенціарних закладів потребує відповідної функціонально-планувальної та архітектурно-просторової організації.

---

* Система виконання покарань у вигляді позбавлення волі

ЛІТВІН В. С. Сторінка
№ 1

Проблема формування архітектурного середовища для неповнолітніх в'язнів набула актуальність у зв'язку з тим, що більшість будівель ВТК морально та фізично застарілі і не відповідають прогресивним методам перевиховання, санітарно-гігієнічним та психологічним вимогам.

Отже, назріла необхідність у реформуванні мережі та модернізації середовища існуючих виправних закладів. Своєрідність ситуації полягає в тому, що в Україні досі не існує розвинутої нормативної бази проектування режимних та виправних закладів, як для дорослих, так і для неповнолітніх. До останнього часу в державі діяли документи двадцятирічної давнини, які перетворилися на гальмо розвитку процесу формування повноцінного середовища для перевиховання та реадaptaції ув'язнених.

Дослідження пов'язано з розробкою таких галузевих та державних програм, як "Основні напрямки реформи карно-виконавчої системи в УРСР" (Київ, МВС України, 1991), "Про програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудова профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами" (Постанова Кабінету Міністрів України № 31 від 26.01.1994), "Державні будівельні норми" (КиївЗДНП, 1996).

Методологічною базою для проведення даного дослідження стали роботи Г.І.Лаврика, І.О.Фоміна, Ю.Г.Репіна, І.Д.Родичкіна, В.І.Єжова та ін. Теоретичною базою для досліджень та проектних розробок в галузі виправних та адаптаційних комплексів стали наукові праці В.К.Степанова, В.І.Степанова, Л.М.Ковальського та інших. Окремі аспекти типології близьких за змістом об'єктів виховання, освіти, лікування досліджені в дисертаціях В.З. Ткаленка, Л.А.Добровольського, В.Т.Шаповської, О.С.Слепцова, І.Г.Воробйова, Т.Л.Жебровської, Н.О.Консулової, С.В.Сьомки.

При розгляді функціонально-педагогічних та режимних чинників формування архітектурного середовища для неповнолітніх засуджених використані зразки прогресивних закордонних перевиховних технологій і результати досліджень вчених-педагогів і психологів: Ю.В. Гербеєва, М.М. Фіцули, Л.Л.Джикії, В.М. Трубнікова, О.В.Беци, Н.П.Крейдун.

Комплексний та середовищний підхід до організації життєвих процесів перевиховання, навчання, здобуття професії та адаптації засуджених складає передумови до рішення архітектурних задач формування середовища виправних та адаптаційних центрів (ВАЦ). Створення багатофункціонального комплексу є метою організації раціонального просторового середовища, у якому найповніше були б реалізовані функції ВАЦ. Кооперація та інтеграція різних служб центру дозволять у повній мірі ви-

користувати просторовий потенціал будівель і споруд. Все це обумовлює актуальність модернізації, подальшого устаткування існуючих установ та розробку мережі і принципово нових типів виправних закладів для підлітків.

Об'єктом дослідження є комплекси будівель і споруд виправно-адаптаційних закладів для неповнолітніх засуджених.

Предметом дослідження є архітектурно-планувальна організація, тобто функціонально-планувальна структура і об'ємно-просторова організація разом із змінами і розвитком.

Межі дослідження. Робота проведена на прикладі об'єктів масового типу, розповсюджених в Україні і за її межами таких, як виховно-трудові колонії для неповнолітніх засуджених, лікувально-виховні профілакторії для підлітків, слідчі ізолятори, психіатричні лікарні, тюрми та перевиховні центри для дорослих та малолітніх. Дослідження обмежено питаннями класифікації закладів за різними ознаками, формування містобудівної мережі, функціональної та архітектурно-планувальної структури і організації території комплексу і його складових частин.

Мета дослідження. Розробка наукових засад, визначення принципів і прийомів формування функціонально-планувальної структури та об'ємно-просторової організації споруд пенітенціарних закладів для неповнолітніх, що забезпечуватиме створення повноцінного архітектурного середовища.

Завдання роботи:

- виявити історичні закономірності і сучасні тенденції організації пенітенціарної системи для неповнолітніх в Україні і за її межами з урахуванням соціально-педагогічних передумов розвитку виправних центрів;
- розробити концепцію розміщення закладів в мережі населених місць України; формування проектної і нормативної бази виправних та адаптаційних центрів;
- визначити принципи і прийоми архітектурно-планувальної організації ділянок ВАЦ різних видів, а також окремих будівель і споруд комплексу.

Методи дослідження. Дослідження проводилися на основі вивчення законодавчих та програмних документів реформування пенітенціарної системи, узагальнення проектно-будівельної практики, аналізу прогресивного зарубіжного досвіду в галузі перевиховання ув'язнених. При цьому, поряд з відомими архітектурними методами, використовувалися натурні обстеження Прилуцької ВТК, анкетне опитування вихователів та адміністрації 12 виховно-трудових колоній в Україні, опитування засуд-

жених Прилуцької ВТК, ведучих спеціалістів ГУВК МВС України та Академії Педагогічних Наук МВС України.

Аналіз варіантів розміщення територіальної мережі ВАЦ, складу комплексів різних видів та у різних містобудівних умовах проводився з використанням методу статистичного аналізу, графоаналітичного методу математичного моделювання і експериментального проектування; методу експертних оцінок.

Наукова новизна роботи полягає у вперше комплексно розглянутих питаннях формування мережі і типології виправних будівель та комплексів для неповнолітніх засуджених в Україні. Виходячи з історичних закономірностей та сучасних тенденцій розвитку системи відбуття покарання, спираючись на прогресивні педагогічні моделі та практику проектування, будівництва і експлуатації перевиховних установ, зформульовано наукові принципи і рекомендації з модернізації територіальної мережі ВАЦ, формування функціонально-планувальної структури, а також до створення архітектурних рішень будівель та комплексів виправних установ. Визначено напрямки перспективного розвитку та вдосконалення функціонально-планувальної структури, просторових і композиційних рішень будівель ВАЦ. Запропоновано розгорнуту класифікацію будівель виправних центрів за функціональними, кількісними, планувальними ознаками, а також закладено основи нормування комплексів.

На захист виносяться такі наукові положення:

- класифікація споруд ВАЦ та обумовлені нею вимоги до складу комплексів;
- концепція функціонально-просторової організації середовища будівель виправних центрів;
- принципи регіонального розміщення, формування і розвитку функціонально-планувальної структури та архітектурної організації будівель і споруд ВАЦ;

Практичне значення роботи полягає у розроблених рекомендаціях щодо формування мережі виправних закладів; врахуванні при проектуванні та модернізації ВАЦ регіональних містобудівних умов та місцевих соціально-економічних факторів; підвищенні якості функціональних, планувальних, просторових, композиційних та художніх рішень комплексів; можливості використання результатів досліджень при розробці нормативно-методичних документів, їх впровадження в проектну практику і навчальний процес.

Апробація результатів роботи. Впровадження результатів дослідження було здійснено при розробці ДБН "Будівлі та споруди навчальних закладів" (в авторському колективі). Головні висновки та методичні рекомендації впроваджено в процес курсового та дипломного проектування на архітектурному факультеті КДГУБА (1995/96 навчальний рік).

Основні результати роботи доповідалися на конференціях з проблем експлуатації пенітенціарних закладів в Академії Педагогічних наук МВС України (Київ, 1994), науково-практичних конференціях КДГУБА (1993, 1994, 1995, 1996, 1997), міжнародній конференції "Архітектура як відображення ідеології" (Львів, 1996).

Публікації: за матеріалами дисертації опубліковано 4 статті в наукових збірках обсягом 18 сторінок; одна депонована стаття обсягом 5 сторінок; тези двох конференцій, в т.ч. міжнародної обсягом 2 сторінки.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох глав, висновків, заключення - загальним обсягом 125 сторінок тексту, 52 ілюстрацій, а також списку літератури з 116 найменувань і додатків.

ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі визначено актуальність теми та межі дослідження, сформульовано його об'єкт і предмет, мета, завдання та методика, обґрунтовано наукове і практичне значення основних висновків і результатів.

В першому розділі «**Передумови і чинники створення виправних та адаптаційних центрів**» проведено аналіз і узагальнення вітчизняного і закордонного досвіду організації, будівництва і експлуатації пенітенціарних установ для неповнолітніх засуджених, визначено особливості їх функціонально-технологічної та архітектурно-планувальної організації.

При розгляді історичних закономірностей розвитку світової системи виправлення неповнолітніх та, окремо, систем різних країн в дисертації виявлено чотири етапи становлення пенітенціарних закладів для підлітків:

- з кінця 14 ст. до початку 19 ст. неповнолітні засуджені утримувалися в загальних (разом з дорослими) чи спеціально для них утворених тюрмах;
- на початку 19 ст. в Європі паралельно з існуючими тюрмами було створено землеробські колонії для утримання підлітків-злочинців;
- наприкінці 19 - на початку 20 ст. пенітенціарні молодіжні заклади набули чіткий розподіл на міські (притулки) та позаміські (колонії);

- з середини 20 ст. світова система виправних закладів для неповнолітніх має розгорнуту мережу та поглиблену диференціацію типів в кожній окремій країні. Вона включає виправні школи та училища; класифікаційні, перевиховні та реабілітаційні центри; пенітенціарні колонії для утримання різних категорій засуджених.

Аналіз стану, структури та динаміки злочинності в Україні, проведений на основі офіційних статистичних даних МВС, показав, що у найближчі роки соціально-економічних перетворень буде зберігатися тенденція до зростання злочинної діяльності серед підлітків з деяким уповільненням темпів. Дослідження літературних джерел, проектних матеріалів та проведені натурні обстеження показали, що вітчизняну систему виконання покарань, а також відповідну систему в країнах СНД характеризують відсутність гнучкості функціональної організації, нерациональність структури територіальної мережі виправних закладів, знехтування естетичними властивостями архітектури як засобами психолого-педагогічного впливу на особистість засудженого. Матеріальна база Української виправної системи для підлітків не відповідає сучасним тенденціям і нормам організації процесу перевиховання та адаптації, вимогам до психологічних, побутових та санітарно-гігієнічних умов життя підлітків.

У ході розгляду практики проектування близьких за змістом до ВАЦ режимних установ, таких, як тюрми для молоді, виправні центри та центри попереднього ув'язнення, психіатричні лікарні, т. ін. виявлено соціально-економічні, психолого-педагогічні, режимно-функціональні та архітектурно-художні чинники. Урахування цих чинників, які обумовлюють та забезпечують підвищення комфортності, виконання санітарно-гігієнічних та психологічних вимог, гуманізацію і естетизацію середовища, становить основу нормативної та проектної бази формування комплексів ВАЦ.

Проведені в роботі дослідження показали, що оптимізація територіальної мережі пенітенціарних закладів для неповнолітніх на перспективу (2010 рік) може здійснюватися у напрямку, який відповідає принципу рівномірного розміщення ВАЦ в межах кожної окремої області (в центрах регіонального розселення та районних центрах). Основою для створення моделі регіональної мережі виправних центрів стало визначення сучасних та перспективних потреб населених місць, тобто кількості засуджених та заарештованих в кожній області чи місті, а також обсяги транспортної роботи по перевезенню спецконтингенту з місця скоєння злочину до місця відбуття покарання.

Ємність нових та реконструйованих закладів рекомендується визначати в межах класифікації за чисельністю, яка для закладів типу ВАЦ+СІЗО* встановлена таким чином: малий заклад має 144 місця (96 у ВАЦ та 48 в СІЗО); середній заклад має 288 місць (192 у ВАЦ та 96 в СІЗО); великі заклади нараховують 432 місць (288+144) та 576 місць (384+192); надвеликі центри мають ємність 720 місць (480+240) та 864 (576+288) місць. Заклади інших трьох типів (для багаторазово засуджених, для хворих та для дівчат) поділяються за ємністю таким чином: малі заклади мають 96 місць, середні - 192, 288 та 384 місць, великі нараховують 480 та 576 осіб, надвеликі мають 720. Дослідження переконують, що до 2010 року в Україні може бути створено 50 ВАЦ чотирьох типів, 35 з яких будуть мати малу ємність, 10 - середню та 5 - велику. Дванадцять існуючих ВТК та два лікувально-виховних профілакторія рекомендовано включити в нову регіональну мережу ВАЦ при умові їх перетворення на виправні центри відповідного типу (рис.1).

В другому розділі «Формування функціональної організації та нормування будівель і споруд» проводиться дослідження особливостей функціонально-планувальної організації і структури пенітенціарних закладів для неповнолітніх та визначаються принципи її формування. З цією метою в роботі встановлено та обґрунтовано класифікацію споруд ВАЦ за основними та допоміжними функціональними ознаками. До основних класифікаційних ознак споруд ВАЦ увійшли: 1) функціональне призначення закладу; 2) вид режиму утримання засуджених; 3) статевий склад контингенту; 4) ємність закладу. До складу допоміжних класифікаційних ознак відносяться: 1) професійна спеціалізація центру; 2) ступінь спеціалізації; 3) організаційно-планувальна структура; 4) функціональний склад центру.

За функціональним призначенням ВАЦ поділяються на заклади, що призначені для утримання неповнолітніх: 1) заарештованих; 2) засуджених за скоєння нетяжких злочинів; 3) засуджених за скоєння тяжких злочинів; 4) різних категорій. За режимом утримання ВАЦ поділяються на центри із: 1) закритим режимом утримання; 2) напівзакритим; 3) змішаним. Статевий склад контингенту передбачає утворення закладів ВАЦ для утримання: 1) хлопців; 2) дівчат. Відповідно ступеню спеціалізації ВАЦ поділяються на: 1) загальні (для утримання декількох категорій вихованців); 2) спеціалізовані (для утримання однієї категорії засуджених). За організаційно-планувальною структурою виправні центри для неповнолітніх поділяються на: 1) будівлі і споруди ВАЦ;

---

* Установа, що поєднує виправний центр (ВАЦ) та слідчий ізолятор (СІЗО)

2) комплекси ВАЦ. Встановлення виду професійної спеціалізації обумовлює створення ВАЦ: 1) з міським типом виробництва; 2) з аграрним типом виробництва. Відповідно складу функцій виправні та адаптаційні центри можуть поділятися на: 1) ВАЦ повного складу; 2) ВАЦ неповного складу.

Відповідно встановленій класифікації визначено, що найбільш повно сучасним вимогам до місць позбавлення волі відповідає виправний та адаптаційний центр - специфічний тип громадського закладу із напівзакритим, закритим чи змішаним режимом утримання підлітків з моменту арешта до звільнення відповідно правосудному вироку. За умовами режиму та функціонування ВАЦ поділяються на чотири типи: ВАЦ разом із слідчим ізолятором (ВАЦ+СІЗО); ВАЦ для багаторазово засуджених та злісних порушників режиму; ВАЦ для засуджених, що хворі на алкоголізм, наркоманію та психічні захворювання; ВАЦ для засуджених дівчат.

В роботі досліджено, що процес перевиховання неповнолітнього злочинця поділяється на три етапи: адаптація підлітка до умов позбавлення волі; коректування негативних та формування позитивних якостей особистості; реадaptaція засудженого до життя на волі. Перевиховна робота на кожному етапі потребує певного часу та особливих умов утримання. Результати аналізу особливостей організаційної, педагогічної, територіальної та функціональної структури закладу ВАЦ для неповнолітніх засуджених виявили, що в Україні слід орієнтуватися на створення у перспективі комплексів виправних та адаптаційних центрів з багатоступінчастим утриманням неповнолітніх засуджених, враховуючи при цьому кількісну та статевовікову структуру контингенту. Головними функціональними частинами ділянок виправних закладів повинні бути наступні зони: адміністративна, збірна, слідчого ізолятора, житлова для засуджених, виробнича та господарсько-складська.

Дослідження показало, що комплекси та будівлі ВАЦ усіх видів і типів складаються з таких основних функціональних груп приміщень: адміністративно-службова; для утримання та проживання заарештованих та засуджених; навчальна; дозвільна; медичного обслуговування вихованців і персоналу; головного виробництва; побутових та допоміжних приміщень (рис. 2). В роботі визначено та обґрунтовано склад та площі основних функціонально-планувальних складових будівель та споруд ВАЦ.

Площі приміщень камерного і загального типу для утримання заарештованих в СІЗО та проживання неповнолітніх засуджених в гуртожитках ВАЦ рекомендується приймати з розрахунку 6 кв.м житлової

площі на особу. Площі приміщень денного перебування заарештованих (засуджених) рекомендується приймати з розрахунку 2-2,5 кв.м на особу при місткості 10-12 осіб. Місткість дисциплінарного ізолятору приймається з розрахунку 1 місце на 20 вихованців закладу. Кількість місць у відділеннях адаптації, діагностики, розподілу та соціальної реадптації становить 15% від загальної ємності закладу в кожному. Місткість шкіл для ВАЦ 1,2,4 типів рекомендується приймати 85% від загального складу вихованців при двозмінних заняттях, ПТУ - 40-45%. Кількість місць в актовому залі школи, клубу, духовно-громадського центру рекомендується розраховувати на 100% складу вихованців і вихователів. Кількість місць в обідньому залі загальної їдальні рекомендується приймати з розрахунку на 100% вихованців для ВАЦ малої ємності (до 150 осіб) та на 50% вихованців для ВАЦ ємністю від 150 осіб. Амбулаторії медичних частин ВАЦ 1,2,4 типів розраховуються на 10 відвідувань на день для закладів малої ємності, на 20 відвідувань для закладів середньої ємності, на 30 відвідувань для закладів великої (надвеликої) ємності. Амбулаторії ВАЦ лікувального (3) типу розраховуються на 70 відвідувань на день для закладів малої ємності, на 80 - для закладів середньої ємності, на 90-100 - для ВАЦ великої та надвеликої ємності.

В результаті дослідження функціонально-планувальної структури комплексів будівель і споруд ВАЦ розроблено моделі, що характеризують ступінь та характер об'єднання функцій в окремих блоках та будівлях комплексу. Структурне об'єднання, що здійснюється за допомогою засобів блокування, кооперування та інтеграції, допомогло визначити види функціонально-планувальної організації будівель та комплексів: інтегрований, кооперований, блокований та відокремлений.

З позицій функціонально-технологічних вимог та за результатами експериментального проектування будівель ВАЦ виявлено основні принципи і засоби формування соціальної, психолого-педагогічної та функціонально-планувальної організації будівель виправних та адаптаційних центрів:

- створення відносно кращих умов для проведення процесу перевиховання неповнолітніх засуджених;
- забезпечення раціональної та безпечної організації зв'язків між функціонально-планувальними елементами комплексу;
- визначення містобудівної варіабельності груп приміщень за рахунок кооперації та гнучкості внутрішньої структури за рахунок інтеграції функцій.

Третій розділ «Принципи і прийоми просторових та об'ємно-планувальних рішень» містить рекомендації щодо планувальної та

просторової організації ділянок, комплексів, окремих будівель та споруд виправних центрів.

Вибір території нових ВАЦ здійснюється відповідно наступним вибогам: забезпечення місця розміщення центрів транспортним зв'язком з найближчим населеним пунктом; розташування ділянки на відстані від шляхів загального використання, залізничних вузлів та станцій, річкових портів; відстань від річок, оврагів, кар'єрів до головного в'їзду закладу приймається не менше 150 м; розміщення ділянки - на відстані не менше 150 м від житлових будинків та промпідприємств, 300 м - від дитячих установ.

Площі території земельних ділянок рекомендується приймати, виходячи з наступних норм на одне місце: 180-200 кв.м для ВАЦ ємністю 96 та 144 особи; 140-180 кв.м для ВАЦ ємністю 192,288 та 384 особи; 120-140 кв.м для ВАЦ ємністю 432, 480 та 576 осіб; біля 100 кв.м для ВАЦ ємністю 720 та 864 особи.

На основі аналізу досвіду, сучасних пропозицій та результатів експериментального проектування генеральних планів виправних комплексів в дисертації визначено види планувальної організації ділянок ВАЦ: компактний, розосереджений (дисперсний) та змішаний.

Класифікація комплексів ВАЦ за архітектурно-композиційними ознаками встановлює замкнений, напівзамкнений, замкнено-відкритий, відкрито-замкнений, напіввідкритий та відкритий типи комплексів. Відповідно принципу планувального взаємозв'язку основних груп приміщень і функціональних зон можна виділити найбільш характерні прийоми функціонально-просторової організації комплексів ВАЦ: 1) периметрально-кільцева; 2) лінійна; 3) зальна. Відповідно принципу об'ємно-просторового взаємозв'язку між основними структурними елементами будівель можна розрізнити такі композиційні прийоми: 1) централізований; 2) централізовано-блокований; 3) блокований; 4) блоковано-павільйонний; 5) павільйонний.

Характер розташування різних груп приміщень відносно загальної територіальної, функціонально-планувальної та архітектурно-композиційної схеми визначає три види їх об'ємно-планувальної організації: 1) окрема будівля у складі комплексу; 2) прибудований блок у складі будівлі чи комплексу; 3) вбудована група приміщень (вставка) у складі комплексу чи будівлі ВАЦ. За планувальною структурою розрізняються такі види організації компонентів ВАЦ: 1) центричний; 2) периметральний; 3) лінійний; 4) хрестоподібний; 5) пилоподібний; 6) проміневий; 7) криволінійний. Відносно комунікаційної структури можна виділити такі види організації складових: 1) коридорний; 2)

зальний; 3) змішаний. Схеми просторової організації розподіляються на 3 групи: 1) ярусні; 2) ступінчасті; 3) змішані будівлі та складові (блоки, секції, групи приміщень) комплексів ВАЦ (рис. 3).

Принципи формування архітектурного середовища для перевиховання неповнолітніх засуджених у виправно-адаптаційних центрах передбачають: включення перевиховної функції в архітектуру будівель та споруд ВАЦ; врахування специфіки сприйняття і діяльності контингенту вихованців; надання позитивної інформації через архітектуру; створення духовного центру в структурі закладу.

Відповідно першому принципу формування архітектурного середовища ВАЦ в роботі розроблено рекомендації щодо впровадження в практику проектування дитячих пенітенціарних закладів естетичних засобів архітектурної виразності. Містобудівні і ландшафтні засоби та прийоми підвищення виразності включають: 1) вибір ділянки, що є цікавою в ландшафтному та містобудівному відношенні, але з урахуванням функціонально-технологічних вимог до розміщення ВАЦ; 2) створення загального вигляду закладу, що відповідає його цільовому призначенню; 3) співмасштабність споруд ВАЦ оточуючій забудові чи природному ландшафту. До засобів архітектурної виразності об'ємно-просторової композиції будівель відносяться: 1) різноманіття номенклатури функціонально-планувальних елементів і засобів їх блокування; 2) структуроформування на основі соціальної ідеї, що виражає гуманізацію виправної системи; 3) виділення за допомогою засобів архітектури духовного центру, що домінує в структурі; 4) різноманіття композиційних рішень. Засоби виразності інтер'єру і предметного середовища включають: 1) зростання активності просторів від периферійних ділянок до центру композиції; 2) створення мікросередовища духовного центру; 3) стимулювання засобами архітектурної композиції різного емоційного стану засуджених в окремих приміщеннях ВАЦ; 4) диференціація просторів відповідно віковим категоріям вихованців.

ОСНОВНІ ВИСНОВКИ, РЕЗУЛЬТАТИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

В дисертації вперше системно розглянуто проблему формування територіальної мережі, функціонально-планувальної структури, архітектурно-просторової організації, а також завдання класифікації будівель і споруд пенітенціарних закладів для неповнолітніх в умовах соціально-економічних перетворень в Україні. Запропоновано шляхи визначення планувальних та об'ємно-просторових параметрів, експеримен-

тальні проектні та організаційні моделі формування архітектурного середовища пенітенціарних закладів нового типу - виправних та адаптаційних центрів (ВАЦ). Основою їх визначення і систематизації стали:

- історичні і сучасні тенденції розвитку пенітенціарної системи в Україні та за кордоном;
- концепція організації регіональної мережі ВАЦ з урахуванням потреб кожної області;
- функціональні та композиційні особливості організації території виправних центрів;
- принципи формування функціонально-планувальної структури та об'ємно-просторової організації будівель та споруд ВАЦ;
- засоби виразності архітектурного середовища будівель і споруд.

В ході дослідження отримано наступні результати і висновки.

1. Соціально-економічні зміни в Україні привели до підвищення соціального статусу осіб, що позбавлені волі, привернули увагу спеціалістів та громадськості до проблеми утримання заарештованих та засуджених, особливо неповнолітніх, до необхідності формування відповідної пенітенціарної системи.

2. Модернізація сучасної вітчизняної системи покарання та виправлення неповнолітніх, яка на сьогоднішній день визнана недосконалою, пов'язана з необхідністю створення нового типу закладу, що носитиме адаптаційно-виховний характер і матиме архітектурне середовище, яке відповідатиме міжнародним нормам і прогресивним тенденціям розвитку і устаткування пенітенціарної системи.

3. Сучасні міжнародні тенденції формування архітектурного середовища дитячих виправних закладів полягають у вдосконаленні територіальної мережі установ; підвищенні комфортності; забезпеченні виконання санітарно-гігієнічних та психологічних вимог до утримання засуджених підлітків; гуманізації та естетизації середовища.

4. В результаті моделювання територіальної мережі пенітенціарних закладів для неповнолітніх на перспективу (2010 рік) зформовано модель її оптимізації за принципом рівномірного розміщення ВАЦ в межах кожної окремої області, тобто розглянуто умови впровадження відносно автономної територіальної мережі. Ємність нових та реконструйованих закладів рекомендується визначати в межах розробленої класифікації за чисельністю та відповідно прогнозним розрахункам потреб кожної області чи міста, в яких мусить бути розміщений ВАЦ.

5. Встановлено та обгрунтовано класифікацію споруд ВАЦ відповідно наступних класифікаційних ознак: функціональне призначення закладу; вид режиму утримання засуджених; статевий склад контингенту;

емність закладу; професійна спеціалізація центру; ступінь спеціалізації; організаційно-планувальна структура; функціональний склад центру. Відповідно класифікації мережа виправних та адаптаційних центрів для неповнолітніх засуджених включатиме чотири типи закладів: 1 - ВАЦ+СІЗО; 2 - ВАЦ для багаторазовозасуджених та порушників режиму утримання; 3 - ВАЦ для хворих на алкоголізм, наркоманію та незначні психічні захворювання; 4 - ВАЦ для засуджених жіночої статі.

6. На основі узагальнення досвіду, сучасних пропозицій та результатів експериментального проектування виправних комплексів в дисертації встановлено види функціонально-планувальної організації комплексів будівель і споруд ВАЦ: інтегрований, кооперований, блокований та відокремлений. В результаті цього визначено типи просторової та планувальної організації території ВАЦ - компактний, розосереджений, змішаний.

7. Відповідно принципу планувального взаємозв'язку основних функціональних зон та груп приміщень виявлено найбільш характерні схеми функціонально-просторової організації комплексів ВАЦ: 1) периметрально-кільцева; 2) лінійна; 3) зальна. Відповідно принципу об'ємно-просторового взаємозв'язку між основними структурними частинами будівель в роботі визначено композиційні прийоми їх організації: 1) централізований; 2) централізовано-блокований; 3) блокований; 4) блоковано-павільйонний; 5) павільйонний.

8. Для практичної реалізації запропонованих в дисертації наукових засад і теоретичних принципів формування архітектурного середовища для перевиховання неповнолітніх засуджених визначено і систематизовано ряд засобів підвищення виразності архітектурних рішень будівель і споруд ВАЦ. До них можна віднести: містобудівні та ландшафтні; композиційні та об'ємно-просторові; предметно-просторові.

9. В дисертації встановлено, що повноцінне архітектурне середовище ВАЦ може бути зформовано шляхом поступового і системного створення їх мережі, окремих комплексів і ансамблів будівель і споруд у відповідності з науковими засадами, принципами, прийомами і засобами, що віддзеркалюють прогресивні тенденції формування сучасної пенітенціарної системи.

Отримані в дисертації висновки і результати є основою для подальшого удосконалення і розробки розгорнутої типології закладів цього типу.

Список опублікованих праць по темі дисертації:

1. Третяк Ю. В. Використання методу графів у розміщенні мережі адаптаційно-виправних центрів в Україні. В зб.: Прикладна геометрія та інженерна графіка. Випуск 59. - К.: КДТУБА, 1996. - с. 182-186
2. Третяк Ю. В. Історичні підвалини становлення пенітенціарної системи. У зб.: Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 1. - К.: КДТУБА, 1997. - с. 61-64
3. Третяк Ю.В. Шляхи удосконалення функціонально-планувальної структури і архітектурної організації виправних і адаптаційних центрів для неповнолітніх засуджених. В зб.: Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Випуск 2. - К.: КДТУБА, 1997. - с. 164-168
4. Третяк Ю.В. Особенности архитектурно-пространственной организации адаптационных центров для несовершеннолетних. В зб.: Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. Випуск 4. - Харків, ХХІІ, 1997. - с. 67-71
5. Третяк Ю.В. Формування архітектурного середовища для перевиховання та адаптації неповнолітніх засуджених. (Депонований рукопис); Київ. держ. техн. ун-т будів-ва і архітектури - Київ 1995. - 5 с., - Бібліогр. 6 назв. Укр. - Деп. в ДНТБ України.
6. Третяк Ю.В. Ідеологічні і архітектурно-містобудівні умови формування пенітенціарної системи для неповнолітніх в Україні. Тези доповіді на міжнародній конференції "Архітектура як відображення ідеології". - Львів, 1996. - с. 60
7. Третяк Ю.В. Проблемы формирования адаптационных центров для несовершеннолетних в Украине. Тези доповідей 54-ї науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і студентів. - Київ, КІБІ, 1993. - с.47

ANNOTATION

Tretyak J.V. Scientific basis of design for Youth Re-Educational Custody Centers. – Manuscript.

It's dissertation for achievement of PH-D degree in architectural sciences under the specialitie 18.00.02 - Architecture of buildings and construction.- The Kiev State Technical University of Construction and Architecture, Kiev, 1997.

Scientific grounds the principles, facilities, methods and recommendations for forming territorial network, functional-planning framework, space organization and architectural expression of Youth Custody Centers' environment worked out in the dissertation (in socioeconomic conditions of Ukraine). Author

determined the classification of Centers' buildings according to function, quantitative, planning and spaces characteristics; elaborated propositions for normal basis forming.

Key words: scientific basis of design, Youth Re-Educational Custody Centers, a functional-planning framework, a space organization, architectural environment.

АНОТАЦІЯ

Третяк Ю.В. Наукові засади проектування виправних закладів для неповнолітніх засуджених.- Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.02 - Архітектура будівель і споруд.- Київський державний технічний університет будівництва і архітектури, Київ, 1997.

В дисертації розроблено та науково обґрунтовано принципи, засоби, прийоми і рекомендації формування територіальної мережі, функціонально-планувальної структури, об'ємно-просторової організації і архітектурної виразності середовища виправно-адаптаційних центрів для неповнолітніх засуджених в умовах соціально-економічних перетворень в Україні. Визначено класифікацію споруд дитячих виправних закладів за функціональними, кількісними, архітектурно-планувальними та об'ємно-просторовими ознаками; розроблено пропозиції щодо формування нормативної бази.

Ключові слова: наукові засади проектування, виправно-адаптаційні центри, функціонально-планувальна структура, просторова організація, архітектурне середовище.

АННОТАЦИЯ

Третяк Ю.В. Научные основы проектирования исправительных центров для несовершеннолетних осужденных. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.02 – Архитектура зданий и сооружений. Киевский государственный технический университет строительства и архитектуры, Киев, 1997.

В диссертации разработаны и научно обоснованы принципы, средства и приемы формирования территориальной сети, функционально-планировочной структуры, объемно-пространственной организации и архитектурной выразительности среды исправительно-адаптационных центров для несовершеннолетних осужденных в условиях социально-экономических преобразований в Украине. Определена классификация сооружений детских исправительных учреждений в соответствии с функ-

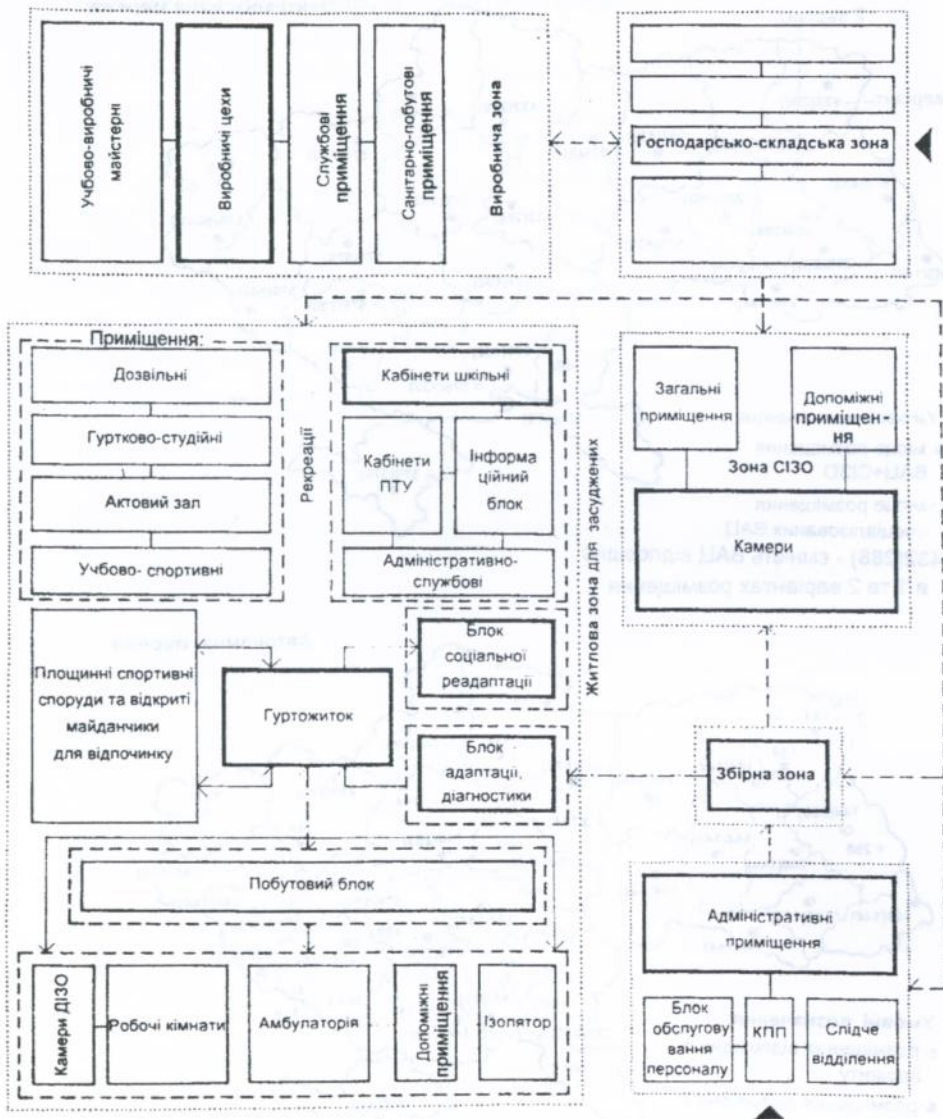
циональными, количественными, архитектурно-планировочными и объемно-пространственными признаками; разработаны предложения по формированию нормативной базы проектирования.

Ключевые слова: научные основы проектирования, исправительно-адаптационные центры, функционально-планировочная структура, пространственная организация, архитектурная среда.

Функціонально-планувальна структура комплексу ВАЦ повного складу

2

- Умовні позначення ▲ входи; межі ..... функціональних зон. — груп приміщень (блоків).
 - - - - - підзона зв'язки <- - - - між функціональними зонами. <- - - - робочі між компонентами.
 - - - - - між функціональними зонами та компонентами

Схеми об'ємно-планувальної організації частин ВАЦ

3

Назва елементу відповідно номенклатури	Об'ємно-планувальні рішення	Поверх ховість	Планувальна структура	Схеми планувальних рішень елементів	
				Окремо розміщені	Прибудовані (вбудовані)
Адміністративно-службовий корпус	Централізоване (централізовано-блоковане)	1-7	Коридорна, центрична, периметральна лінійна		
Режимний корпус СІЗО	Теж саме	1-4	Коридорно-зальна, хрестоподібна (промінева)		
Гуртожиток для засуджених	Централізоване, блоковане, павільйонне	1-4	Периметральна, лінійна, вільна		
Навчальні приміщення школи, ПТУ	Централізоване, централізовано-блоковане, блоковане, павільйонне	1-3	Коридорно-зальна, периметральна лінійна		
Побутово-громадський блок	Централізоване, блоковане	1, 2	Коридорно-зальна, центрична, периметральна, вільна		
Виробничий корпус	Централізоване, блоковане	1, 2	Коридорно-зальна, зальна лінійна		

Підписано до друку 16.10.97р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк.1,0 Обл.-вид. арк. 0,8.
Наклад 100. Зам. 267.

Відділ оперативної поліграфії
Центру Міжнародної освіти
227-12-75, 227-37-86

424-125

Ar 38625

AV 38.625